

УДК 811.161.1+811.161.2+81'443

ДУБОВА О.А., Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

Дубова Олена Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор. Коло наукових інтересів: порівняльно-історичне мовознавство, лінгвістична типологія, загальна морфологія.

Оцінки типологічної еволюції мови

У статті розглядається проблема кваліфікаційних оцінок типологічних змін, що відбуваються в синтетичних мовах. Традиційне визнання аналітизації типом змін, які свідчать про вдосконалення мови, не тільки безпідставно дискредитує синтетичні мови, а й не відбиває реальної картини типологічних змін. На матеріали української і російської мов розглянуто зміст еволюційних типологічних зрушень і чинники, що їх визначають.

The article focuses on the problem of the qualificational evaluation of the typological changes which occur in the synthetical languages. The traditional understanding of analytization as the type of change which testifies the improvement of the language discredits the synthetical languages and does not reflect the real typological changes. The author examines the content of the evolutionary typological changes and the factors which determine their use in the Ukrainian and Russian languages.

Вітересі до проблеми типологічної еволюції мов хоч і з різною виразністю, однак майже завжди виявлялося бажання на підставі аналізу ознак певного типу мов або мови, що ідентифікується за таким типом, визначити їхнє місце в неосяжному світі мов і народів. Адже, напевне, найсильнішим стимулом, що зумовив і підтримував інтерес до цієї проблеми, було прагнення дати еволюційно-типологічну оцінку тому чи іншому структурному типу і відповідним мовам (мові) за критеріями досконалості й розвиненості мовної техніки.

Уявлення про еволюційно-типологічний процес як односпрямовану аналітизацію первинно синтетичних мов лягло в основу концепції, що була успадкована від класичної морфологічної типології ХІХ ст. і якій у першій половині ХХ ст. став надаватися універсальний статус, незважаючи на обмежену кількість обстежених мов (здебільшого германських, почасти – романських). Утім аналітизаційна ідея не витримала перевірки на універсальність. Залучення ширшого мовного матеріалу, поглиблення діахронічних досліджень виявили такі факти, у світлі яких аналітизація постала лише однією з можливостей, що існують у

різноманітному діапазоні еволюційно-типологічних змін [1: 12; 6: 17; 10: 38; 379; 13: 10, 339; 14: 49].

У типологічних дослідженнях ХХ ст. набула поширення думка, згідно з якою причиною посилення ознак аналітичності стала вважатися тенденція до вдосконалення мовної техніки. При цьому досконалість вбачалася в універсальності й однозначності аналітичних засобів на відміну від варіативності, надлишковості та багатозначності синтетичних засобів. Вперше висловлена О.Єсперсеном [16: 59, 349], ця думка знаходить підтримку також у сучасних працях [2: 126 – 132; 9: 83; 12: 95, 113]. Аналітизаційні зміни синтетичних мов (найчастіше йшлося про слов'янські) розглядалися як вияви еволюційних процесів удосконалення цих мов. І хоч така спрямованість дослідження синтетизму й аналітизму була визнана науково некоректною, все ж і досі в певних випадках описи аналітизаційних виявів у синтетичних мовах не позбавлені супроводу схвальних інтонацій. Подібні оцінки формують уявлення про еволюційний процес як про здійснення певного завдання із самовдосконалення мови на перспективу, при тому що зразком вважається аналітична будова, а ознаки синтетичності

визнаються рисами, збереженими від минулого стану. Така концепція провокує погляд на мови як більш (аналітичні) або менш (синтетичні) досконалі.

Пояснення причин аналітизації тенденцією до вдосконалення мовної техніки, незважаючи на привабливість його раціональної простоти, може бути визнане лише гіпотезою, що ґрунтується на фактах еволюції окремих мов. Для української та російської мов ця гіпотеза як єдина або головна виявляється неприйнятною, оскільки їй суперечать факти стійкого співіснування ознак синтетизму та аналітизму, а в певних випадках навіть посилення синтетичності (зокрема, в деяких ланках іменникового і дієслівного формотворення). Отже, питання про причини, що зумовлюють співіснування і певне співвідношення ознак як синтетизму, так і аналітизму в українській та російській мовах, залишається нез'ясованим, хоча згідно з експланаторною спрямованістю сучасних типологічних досліджень розв'язання цього завдання є обов'язковим для розвитку лінгвістичної теорії.

Прагнучи знайти об'єктивне вирішення для проблеми синтетизму й аналітизму, маємо відмовитися від схвальних або осудливих оцінок, а натомість звернутися до визначення характеру співвідношення синтетичних та аналітичних одиниць і до з'ясування чинників, що впливають на динаміку цього співвідношення.

Аналіз морфологічних систем української і російської мов свідчить про те, що еволюційні зміни не лише загалом у морфології цих двох мов, а й у парадигмах окремих частин мови і навіть у категорійних парадигмах не підпорядковуються дії певної однолінійної тенденції: від синтетизму до аналітизму або від аналітизму до синтетизму. В еволюції морфологічних систем української та російської мов загалом відбуваються як синтетизаційні, так і аналітизаційні зміни. Переважний вплив синтетизаційної чи аналітизаційної тенденції спостерігається лише при змінах у складі формоделей [5], що репрезентують окремі позиції в категорійних парадигмах. Виявлені зміни здебільшого супроводжують еволюційну реструктуризацію семантики певних морфологічних категорій в українській та російській мовах. Скорочення, збільшення або перерозподіл засобів вираження морфологічної семантики, що мають різні структурно-типологічні ознаки, зумовлені втратою або становленням граем і категорій, визначенням симетричних опозитивних корелятивів за інваріантним орієнтиром, диференціацією ядерних та периферійних граем.

На виявлення синтетизаційної та аналітизаційної тенденцій при становленні

засобів репрезентації граем значною мірою впливає консерватизм, усталеність, певна інертність морфологічної системи, внаслідок чого формування інноваційних засобів вираження морфологічних значень здійснюється переважно за рахунок внутрішніх ресурсів мови. Реалізація обох еволюційно-типологічних тенденцій уможливується завдяки тому, що вони не спричиняють принципових типологічних змін у морфологічних системах політипологічних української та російської мов. Оскільки в цих мовах різнорівневі і різноструктурні засоби вираження певних типів мовного значення організовані за польовим принципом, то до еволюційних процесів становлення інноваційних засобів формотворення залучаються одиниці як із синтетичною, так і з аналітичною структурою, а отже, виявляються як синтетизаційна, так і аналітизаційна тенденції.

Власне синтетизаційна тенденція виявляється у зміцненні ознак синтетизму, власне аналітизаційна – у зміцненні ознак аналітизму. Синтетизаційна або аналітизаційна тенденції реалізуються не лише в кількісній перевазі відповідних (синтетичних або аналітичних) формоделей у морфологічній системі мови або окремих її фрагментах. Посиленню синтетичності можуть сприяти синтетизація аналітичних формоделей, витіснення аналітичних формоделей синтетичними в разі виникнення конкурентних відношень між ними, спроможність синтетичної системи протистояти впливові на неї руйнівних, послаблювальних чинників, вибір синтетичних моделей і засобів для вираження нових граем при альтернативних можливостях, створених політипологічними мовами. Аналітизаційна тенденція, крім кількісних переваг аналітичного формотворення над синтетичним, може реалізуватися в певних явищах, протилежних синтетизаційним, а саме: у витісненні синтетичних формоделей конкурентними аналітичними, протистоянні аналітичних формоделей потенційній синтетизації, утворенні аналітичних формоделей для вираження нових граем.

Становлення інноваційних синтетичних засобів може здійснюватися за рахунок однотипних і різнотипних внутрішніх ресурсів морфологічного, дериваційного і синтаксичного рівнів.

Склад синтетичних формоделей може поповнюватися без зміни структурно-типологічних ознак первинної формоделі шляхом омонімічного розгалуження синкретичних синтетичних формоделей (утворення формоделей теперішнього і майбутнього доконаного) або шляхом

використання потенціалу варіативного синтетичного формотворення (утворення формоделей висхідних ступенів порівняння в російській мові).

Успадкованим способом поповнення засобів синтетичного формотворення була функціональна переорієнтація синтетичних дериваційних одиниць. У використанні цього способу виявляється не менш глибока традиція, якщо звернутися, зокрема, до спостережень за генезою формоделей дієприкметників на *-н-*, *-т-*, *-л-*, що мають у своєму складі прикметникові за походженням суфікси. Надалі в історії української мови ця традиція виявилася в утворенні синтетичних формоделей найвищого ступеня порівняння прикметників, а також в обох досліджуваних мовах – при становленні засобів дієслівного видотворення.

Для утворення інноваційних синтетичних формоделей використовується такий традиційний спосіб, як синтетизація аналітичних формоделей, що є наслідком злиття основного елемента з аналітичним формативом і перетворення первинного аналітичного форматива на синтетичний. Традиція застосування цього способу синтетизації має глибоке генетичне коріння в історії індоєвропейських мов, зберігається в праслов'янську епоху (зокрема, при утворенні повних форм слов'янських прикметників) і продовжується в історії східнослов'янських мов при утворенні синтетичних формоделей дієслівного пасиву, української синтетичної формоделі майбутнього недоконаного.

Становлення інноваційних аналітичних формоделей здійснюється лише за рахунок аналітичних одиниць синтаксичного рівня єдино можливим традиційним способом парадигматизації і функціональної переорієнтації аналітичних синтаксем, що, у свою чергу, утворилися на ґрунті вільних словосполучень.

Первинним і головним чинником, що впливає на становлення як синтетичних, так і аналітичних засобів формотворення, є зміни в семантичній структурі морфологічних категорій, пов'язані зі становленням нових граем і потребами послідовної їх репрезентації у складі парадигм окремих лексем і парадигм-моделей словозміни певної частини мови. За умови принципово можливого залучення як синтетичних, так і аналітичних одиниць до становлення засобів вираження інноваційних граем в українській та російській мовах виявляється закономірна послідовність в активізації синтетизаційної та аналітизаційної тенденцій.

Становлення засобів вираження елементарних, ядерних граем супроводжується дією синтетизаційної

тенденції, що реалізується завдяки функціональній переорієнтації споконвічно синтетичних засобів словотвору і формотворення (пор. становлення синтетичних формоделей висхідних ступенів порівняння, дієприкметникового пасиву, теперішнього часу і майбутнього доконаного, 2 особи імператива). Якщо внаслідок дії синтетизаційної тенденції утворюються синтетичні засоби, що забезпечують регулярну репрезентацію певної елементарної граеми, вони міцно закріплюються в морфологічній системі і стають стабільною ланкою в системі формотворення.

Аналітизаційна тенденція може активізуватися при становленні засобів вираження елементарних граем, якщо синтетичні засоби не спроможні забезпечити цим граемам регулярної репрезентації (пор. первинно аналітичні формоделі дієслівного пасиву, майбутнього недоконаного, висхідних і спадних ступенів порівняння). Втім первинні аналітичні засоби вираження елементарних граем залишаються нестабільною в типологічному плані ланкою формотворення, оскільки можуть підпадати під вплив синтетизаційної тенденції. Її активізацію зумовлює елементарний характер граеми, і ця тенденція реалізується в тому разі, якщо для неї існують сприятливі умови (пор. синтетизовані формоделі дієслівного пасиву, минулого часу, а в українській мові – також майбутнього недоконаного).

Активізацію аналітизаційної тенденції визначає становлення засобів вираження неелементарних, периферійних граем предикативних категорій (часові формоделі пасиву доконаного виду, сумісної особи з числовою диференціацією і третьою особою в імперативі). Саме парадигматичні позиції неелементарних, периферійних граем предикативних категорій залишаються сферою домінування аналітичного формотворення.

Потенційну синтетичність інноваційних засобів формотворення для вираження елементарних граем в українській та російській мовах можуть визначати наявність розвиненого синтетичного словотвору і синтетичного формотворення або можливості еволюційної синтетизації первинно аналітичної формоделі, що закріплюється за вираженням елементарної ядерної граеми. Сприятливі умови реалізації потенційної синтетичності при утворенні інноваційних формоделей можуть такі умови.

- Споконвічні синтетичні формоделі, поступово змінюючи своє первинне призначення, пристосовуються до нових функцій, оскільки семантична перебудова морфологічних категорій має плинний, еволюційний, а не мутаційний характер. В

еволюції української та російської мов виявлення синтетизаційної тенденції, що полягає у функціональній переорієнтації синтетичних формоделей, які існують у мові, узгоджується із загальною властивістю форми – її консервативністю, стабільністю, що допомагає синтетичним формоделям в деяких випадках, навіть за умови втрати первинної функції, пристосовуватися до вираження нового значення [15: 784 – 785]. Встановлення зв'язків між новим значенням і старою синтетичною формою зумовлюється характером семантичної перебудови морфологічної категорії, первинна парадигма якої мала у своєму складі синтетичні формоделі. Якщо така перебудова має характер поступових еволюційних змін, то завдяки похідним відношенням між первинним та вторинним значеннями підтримується стабільність плану вираження. Послідовний еволюційний перехід від первинного значення до вторинного сприяє поступовому закріпленню традиційної форми за новим значенням. Така плинність семантичної перебудови категорій, що мають у складі парадигми синтетичні формоделі, забезпечила життєспроможність синтетичних формоделей первинного висхідного інтенсива прикметників і формоделей з первинним синкретичним значенням теперішнього-майбутнього.

- Ступінь розвиненості системи синтетичного словотвору можна вважати тією умовою, що визначає можливості синтетизаційних перетворень в еволюції морфологічної системи мови, оскільки між синтетичністю мови та розвитком, активністю синтетичного словотвору взагалі виявляється закономірний зв'язок, який відбиває одна з універсалій Дж.Грінберга [4: 138]. Однак напрям цього зв'язку визначається не лише за кваліфікативним критерієм наявності в мові словозміни і синтетичного словотвору. Якщо врахувати також і квантитативні характеристики, можна виявити і зворотню дію універсалії Дж.Грінберга: якщо мова має розвинений словотвір, то вона може мати розвинену систему синтетичної словозміни. Утім узагальнювальний зміст цієї закономірності відповідає рівню доміанти (або фреквенталії – за іншою термінологією) чи навіть рецесива [3: 236 – 237; 11: 53].

Реалізації синтетизаційної тенденції в обох мовах сприяє традиційна багатоморфемність слів, усталена завдяки розвиненому синтетичному словотвору [7: 200 – 201]. Багатоморфемна структура лексичних одиниць запобігає виявленню скорочувальної тенденції, її негативному впливові на синтетичне

формотворення, облігаторну властивість якого становить багатоморфемна структура словоформ. Саме завдяки узвичаєнню такої структури слів в українській та російській мовах уможлиблюється синтетизація аналітичних формативів, їх перетворення на синтетичні афіксальні формативи. Водночас особливості багатоморфемної структури слів накладають певні обмеження на реалізацію синтетизаційних виявів, якщо приєднання афіксів може зумовити структуру, критичну за своїми кількісними показниками.

Розвинена система словотвору сприяє реалізації синтетизаційної тенденції ще й завдяки своєму багатому семантичному потенціалові, що створює можливості для добору засобів вираження морфологічних значень серед дериваційних ресурсів мови в умовах польової організації засобів вираження певного виду мовної семантики. Саме завдяки розвиненості синтетичної деривації синтетизаційна тенденція спорадично реалізується в еволюційних змінах морфологічних систем української та російської мов, якщо простежити їхню історію від праслов'янської доби до сучасності (становлення формоделей дієприкметникового стану, формоделей висхідного суперлатива в українській мові, формування засобів видотворення).

- Умовою, що сприяє синтетизації аналітичного формоделі внаслідок перетворення аналітичного форматива на синтетичний, в українській та російській мовах є остаточна функціональна спеціалізація аналітичних формативів, що усталюється завдяки еволюційній нейтралізації омонімії з повнозначними словоформами і закріпленню за вираженням лише певного морфологічного значення. Утім, незважаючи на облігаторний характер цієї умови синтетизації, вона діє не сама по собі, а разом з іншими умовами. Обов'язковою умовою синтетизації аналітичного форматива варто визнати не виняткове його використання в контактній постпозиції, а таку вільну варіативність взаємного розташування основного компонента і форматива, в якій контактна постпозиція являє собою один із можливих структурних варіантів, тотожних у функціональному плані. Оскільки для слів української та російської мов більш прийнятними є ускладнення постпозитивної (правобічної), а не препозитивної (лівобічної) частини в морфемній структурі, саме в постпозиції можуть з'являтися перші ознаки синтетизаційних перетворень аналітичного форматива, а саме, оказіональне утворення синтетичної структури під впливом прискореної вимови, фузійних явищ

(нейтралізація з'являння, асиміляція, спрощення звукових комбінацій), акцентуаційного об'єднання ненаголошеного форматива з основним компонентом. Подальше витіснення з мовленнєвого використання аналітичних форм і усталення синтетизованих, а відтак становлення синтетичної формомоделі узгоджується з дією тенденції до збільшення обсягу інформації на одиницю часу [8: 16] та економії мовленнєвих зусиль.

Іншою умовою синтетизації аналітичної формомоделі є дефункціоналізація аналітичного елемента, що входить до складу аналітико-синтетичного форматива. Дефункціоналізація аналітичного елемента виявляється внаслідок його надлишковості, дублетності відносно синтетичного складника в комбінованому формативі. Такий спосіб синтетизації мав одиничне застосування при становленні формомоделі минулого в історії української та російської мов.

Потенційна аналітичність інноваційних формотворчих засобів визначається такими умовами: (1) наявністю в мові аналітичних компонентів-синтаксем, (2) предикативним характером категорії та/або (3) неелементарністю грамам, для вираження яких обирається формотворчий засіб.

При регулярній сполучуваності слів, між якими встановлюються ієрархічні семантичні відношення, утворюються аналітичні компоненти-синтаксеми, що можуть входити до одного функціонально-семантичного поля разом із засобами репрезентації грамам морфологічних категорій. Ці компоненти-синтаксеми можуть втягуватися до парадигми морфологічної категорії завдяки їх функціональному зближенню з усталеними формомоделями. Визначальними для парадигматизації аналітичного компонента-синтаксеми є такі умови, коли певна грамема не має регулярного вираження синтетичними засобами або коли при визначенні інваріантного значення певної категорії і симетричній організації її грамам (принаймні потенціальної) ця симетрія потребує регулярного відтворення в структурі відповідної парадигми (пор. становлення аналітичних формомоделей висхідних і спадних ступенів порівняння, майбутнього недоконаного).

Сприятливі умови для парадигматизації аналітичних предикатів створюються завдяки тому, що засоби дієслівного формотворення та компоненти-синтаксеми предикатів входять до складу тих самих функціонально-семантичних полів, і у випадках необхідності заповнення певних лакун у дієслівних парадигмах аналітичні предикати втягуються з периферії до ядра цього поля, утворюваного дієслівною

категорією (пор. становлення аналітичних часових формомоделей дієприкметникового пасиву, сумісної і третьої особи в імперативі).

Потенційна аналітичність формотворення визначається завдяки взаємозв'язку аналітичного формотворення і виявів аналітичності в синтаксисі. Втім закономірність, що формулюється так: „Якщо в мові є аналітичне формотворення, то в ній мають бути аналітичні компоненти-синтаксеми” – може претендувати на статус універсалії, а зворотна закономірність: „Якщо в мові є аналітичні компоненти-синтаксеми, то в ній може бути аналітичне формотворення” – визнається домінантою (фреквенталією).

Хоч на еволюційно-типологічні зміни в українській та російській мовах справляють вплив як синтетизаційна, так і аналітизаційна тенденції, в їх дії виявляється певна ієрархія.

Активізація аналітизаційної тенденції залежить від креативної активності і можливостей синтетичних або синтетизованих засобів. Якщо синтетизаційна тенденція супроводжує семантичну еволюцію морфологічної системи, спираючись на різні рівні мовні ресурси і механізми, то аналітизаційна тенденція відіграє в цій еволюції допоміжну, компенсаційну роль, сприяючи заповненню тих лакун у категорійних парадигмах або парадигмах окремих лексем, на які не поширюється синтетичне формотворення. Отже, аналітизаційна тенденція виявляє свою дію там, де залишаються вільні від синтетичного формотворення позиції. Відтак дві еволюційно-типологічні тенденції не протидіють одна одній, а закріплюються переважно за різними сферами.

Провідна роль синтетизаційної тенденції визначається не тільки тим, що від неї залежать вияви аналітизаційної тенденції, а й тим, що елементарні грамеми, які утворюють ядро морфологічних категорій мають синтетичне вираження або набувають його. За допомогою аналітичних формомоделей виражаються переважно периферійні грамеми, існування яких, з одного боку, підтримується наявністю елементарних грамам і, з іншого боку, на відміну від елементарних, не має облігаторного характеру для семантичної структури категорії.

На певних хронологічних етапах синтетизаційна та аналітизаційна тенденції можуть спрямовувати свій вплив на одну парадигмальну позицію. Унаслідок цього одна грамема може набувати як синтетичного, так і аналітичного вираження (пор. засоби вираження висхідних ступенів порівняння, грамам сумісної особи в імперативі в обох досліджуваних мовах, майбутнього недоконаного в українській мові). Незважаючи на різні аксіологічні характеристики

послідовних виявів синтетизаційної та аналітизаційної тенденцій, одна з них не знищує результатів дії попередньої. Співіснування, що виявляється внаслідок цього, можна кваліфікувати як надлишковість у складі засобів вираження певної графеми. Функціонально-семантична диференціація, що виявляється в деяких із цих засобів, навряд чи може бути переконливою мотивацією для переважання категорійної парадигми формальними засобами, оскільки з часом одна з типологічно протиставлених формоделей виявляється домінуючою. Надлишковість типологічно протиставлених дублетних засобів постає ще виразніше. Утім у всіх випадках співіснування генетично не споріднених синтетичних та аналітичних засобів вираження однієї графеми ця надлишковість зберігається доти, доки існує сама графема в семантичній структурі відповідної категорії. Таке співіснування, що увиразнює політипологізм української та російської мов, свідчить про те, що основне спрямування еволюційних процесів визначає не реалізація синтетизаційної або аналітизаційної тенденцій, а підтримка системи в такому стані, що забезпечує її надійне функціонування. Надлишковість формальних

засобів уможливорює вибір оформлення для певного мовного змісту залежно від комунікативних настанов і можливостей мовця. Ця ж надлишковість забезпечує здатність морфологічної системи протистояти негативному впливові на неї наслідків тих змін, що здійснюються в інших системах.

Не всі випадки кількісних змін у складі формоделей певного типу можуть бути кваліфіковані як вияви еволюційної зміни конкретного типологічного змісту. Якщо скорочення синтетичної або аналітичної формоделі зумовлене втратою відповідної графеми, то в таких випадках система відмовляється від відпрацьованого матеріалу незалежно від його структурно-типологічних ознак внаслідок того, що синтетичні або аналітичні одиниці, позбавлені функціонального призначення, виявляються зайвими для системи формотворення. Оскільки при такому скороченні не існує можливостей для альтернативи між синтетичними та аналітичними одиницями, а отже, не виявляються переваги одного з типів у мові, ці кількісні зміни не можуть бути кваліфіковані як вияви синтетизаційної (при втраті аналітичних

ЛІТЕРАТУРА

1. Баклушин А.В. Аналитичность и флективность в системе и тексте: на материале немецкого языка. – Иркутск: Изд-во Иркутск. ун-та, 1989. – 184 с.
2. Бичакджян Б.Х. Эволюция языка: развитие в свете теории Дарвина // Вопр. языкознания. – 1992. – № 2. – С. 123 – 134.
3. Виноградов В.А. Методы типологии // Общее языкознание: Методы лингвистических исследований. – М.: Наука, 1973. – С. 224 – 256.
4. Гринберг Дж. Некоторые грамматические универсалии, преимущественно касающиеся порядка значимых элементов: Пер. с англ. // Новое в лингвистике. – Вып. 5: Языковые универсалии. – М.: Прогресс. 1970. – С. 114 – 162.
5. Дубова О.А. Формоделей як морфологічна одиниця-конструкт // Мовознавство. – 2002. – № 1. – С. 46-54
6. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, 1972. – 216 с.
7. Клименко Н.Ф. Морфемна структура слова як одиниця морфологічного опису мови // Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія. – К.: Довіра, 1995. – С. 199 – 215.
8. Николаева Т.М. Диахрония или эволюция (Об одной тенденции развития языка) // Вопр. языкознания. – 1991. – № 2. – С. 12 – 26.
9. Николаева Т.М. Теория происхождения языка и его эволюции – новое направление в современном языкознании // Вопр. языкознания. – 1996. – № 2. – С. 79 – 89.
10. Решетова Л.В. Категория падежа в языках разных систем. – Ташкент: Фан, 1982. – 136 с.
11. Серебренников Б.А. Вероятностные обоснования в компаративистике. – М.: Наука, 1974. – 352 с.
12. Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление. – М.: Наука, 1988. – 242 с.
13. Солнцев В.М. Введение в теорию изолирующих языков: В связи с общими особенностями человеческого языка. – М.: Вост. лит-ра, 1995. – 353 с.
14. Храковский В.С. Аналитические конструкции и проблема типологического описания языков // Проблемы аналитизма в лексике: Материалы симпозиума „Аналитические конструкции в лексике”. – Вып. 2. – Минск: Минск. гос. пед. ин-т иностр. языков, 1967. – С.40 – 49.
15. Carstairs-McCarthy A. Inflection classes, gender, and principle of contrast // Language. – Baltimore, 1994. – Vol. 70, № 4. – P. 737 – 788.
16. Jespersen O. Die Sprache, ihre Natur, Entstehung. – Heidelberg, 1925. – 440 s.